

А. О. Манько

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**КУЛЬТУРА В ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ
МЕШКАНЦІВ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ В РОКИ
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Стаття висвітлює питання розвитку культури в повсякденному житті мешканців Катеринославщини в роки Першої світової війни.

Ключові слова: Перша світова війна, культура, повсякденне життя, освіта, товариство «Просвіта».

Статья освещает вопросы развития культуры в повседневной жизни жителей Екатеринославщины в годы Первой мировой войны.

Ключевые слова: Первая мировая война, культура, повседневная жизнь, образование, общество «Просвита».

Article highlights the development of culture in everyday life people Katerynoslav during the First World War.

Key words: First World War, culture, daily life, education and society «Enlightenment».

В історичній науці донедавна переважав макропідхід в історичному мисленні, за яким людина з повсякденними мріями і турботами відступала на другий план, а відтак повсякденна історія не була у фокусі дослідження. Як зазначає сучасна дослідниця Я. В. Верменич, протягом ХХ ст. (до 90-х рр.) переважало уявлення, що хід світової історії легко відтворити за допомогою універсальних пояснювальних схем. Усвідомлення необхідності повернути «людський вимір» історичним дослідженням прийшло після розпаду біполярної системи світового устрою [2].

На думку О. А. Коляструк, у пострадянській історіографії історія повсякденності виокремлюється у самостійний науковий напрям. У цей період науковці усвідомлюють, що реконструювати події минулого лише за допомогою державницьких, ідеологічних, суспільно-політичних, культурно-мистецьких параметрів не вдається можливим через їх невичерпність і почасти невірність [6]. Отже, без висвітлення повсякденного життя окремих осіб чи соціальних груп неможливо отримати цілісну картину історичного процесу.

Історія повсякденності – соціально-філософський термін, що означає певний зріз взаємодії соціального простору й часу, сферу

людської життєдіяльності, у процесі якої здійснюється безпосередній опосередкований (через предмети культури) спілкування людей.

Повсякденне життя цивільного населення під час Першої світової війни становить значний науковий інтерес. Адже вона стала випробуванням для всього суспільства і призвела врешті до зміни способу його існування в цілому, торкнувшись так чи інакше кожного окремого громадянина.

Тема культури в повсякденному житті мешканців Катеринослава є майже недослідженою. Окремі відомості за даною тематикою можемо отримати з праці Д. Дорошенка «Історія України 1917–1923 рр.», зокрема про діяльність катеринославської «Просвіти». Серед плеяди сучасних українських істориків фрагментарні відомості з вищезазначеного питання подає О.П. Реєнт. В.С. Савчук у своїй праці «Іван Якович Акінфів» висвітлює вплив вченого та суспільного діяча на розвиток освіти в м. Катеринославі наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Уявлення про розвиток культури Катеринослава можна отримати з довідкових видань «Весь Катеринослав», які видавалися Л.І. Сатановським протягом 1898–1915 рр. Саме тому автор даної публікації пропонує детальніше розглянути культуру в повсякденному житті мешканців Катеринославщини в роки Першої світової війни.

Теоретико-методологічною основою публікації є принципи історизму та об'єктивності. Їх реалізація ґрунтується на використанні аналітичного, історико-політичного, порівняльно-історичного методів дослідження.

Для того щоб правильно оцінити становище народних мас, слід взяти до уваги той факт, що народ Російської імперії був на нижчому щаблі розвитку, аніж західноєвропейські народи. Перша світова війна поклала початок глибоким змінам у житті суспільства, зокрема вона вплинула на розвиток культури, на свідомість як соціуму, так і кожної окремої людини.

Всесвітня енциклопедія філософії подає таке тлумачення поняття «культура»: система надбіологічних програм людської діяльності, поведінки і спілкування, що розвивається історично та є умовою відтворення і зміни соціального життя в усіх його виявах [3, с. 524].

Український історик О.П. Реєнт, спираючись на дослідження західних істориків, зокрема Ж.-Ж. Беккера, тлумачить поняття «культура війни». Культура війни охоплює широкий спектр різних аспектів духовного життя, що виникли або зазнали значних змін внаслідок всепроникаючого впливу війни на всі сторони буття європейців – освіту, виховання, сімейні відносини, пресу і книгодрукування, релігію, форми колективного та індивідуального побуту, цінності [9, с. 21].

Розвиток культури прямо залежить від соціально-економічних умов існування соціуму певної держави. Стабільна економічна ситуація стимулює поживлення культурних процесів. У період війн, революцій, соціальних катаклізмів рівень життя населення знижується, що неминуче призводить до застою в культурному житті держав.

Історично склалося так, що розвиткові культури на теренах України сприяли не державні установи, а національні організації, які на перший план висували збереження самобутності українського народу та підвищення його культурного рівня. На чолі цих процесів стояла «Просвіта», яка діяла в Катеринославі протягом 1905–1922 рр. Серед активних діячів «Просвіти» періоду Першої світової війни можна назвати Є. Вирового та І. Трубу. Станом на 1 січня 1915 р. «Просвіта» нараховувала близько 248 дійсних і три почесних члени (Д. Дорошенко, Н. Дорошенко, Д. Яворницький).

За часів війни діячами товариства були організовані вечори української історії та літератури, для сільських жителів «Просвіта» влаштувала новорічні ялинки. Видавничою справою товариство в 1914–1915 рр. майже не займалося, переключившись на добродійну діяльність. Так, у Мандриківці було відкрито їдальню для членів солдатських родин, становище яких було вкрай важким. Як зазначав С. Н. Прокопович, матеріальної допомоги, яку отримувала солдатська родина, не вистачало для життя в місті [8, с. 149].

Важливою складовою культури є освіта. Саме через освіту підрастаюче покоління може долучитися до надбань культури народу і людства в цілому.

Воєнні дії не надто вплинули на розвиток освіти в Катеринославській губернії. При порівняльному аналізі кількості навчальних закладів у довоєнний період та у перші роки війни суттєвих зрушень не спостерігається. Переважну більшість закладів освіти становили приватні школи і училища. Д. Дорошенко, який проживав у Катеринославі в 1909–1913 рр. та викладав у комерційному училищі імені Государя Миколи II, згадував, що серед учнів школи практично не було українців [4]. Таку ситуацію Дмитро Іванович пояснює тим, що до комерційних шкіл приймали без обмежень учнів єврейської національності. Варто додати, що навчання у приватних школах коштувало дорого, отже було малодоступним для переважної більшості селян і робітників. Так, навчання в Першому реальному училищі м. Катеринослава коштувало: у підготовчих класах – 100 крб, у 1–3-х – 125 крб, у 4 класі – 150 крб на рік [11, с. 189].

У результаті декількох хвиль мобілізації 17% працездатного дорослого населення було мобілізовано до діючої армії. Тому на підприємствах змушені були працювати підлітки і діти. Так, Т. Фрід-

гут, професор славистики Ієрусалимського університету, у своїй праці «Політика і революція в Російському Донбасі» вказує на зростання кількості неповнолітніх робітників [12, с. 121]. Поряд з цим воєнні потреби вимагали більших витрат людського часу, тепер працівник мав працювати 13–16 год. на добу. Старший фабричний інспектор Катеринославської губернії у своєму донесенні від 15 червня 1915 р. зазначав, що на заводі Гантке позанормові роботи досягли 1,4 загальної тривалості робочого часу.

Однак були люди, що прагнули не лише власного збагачення, а й сприяли підвищенню культурного рівня робітників, службовців та інших верств населення. Зокрема, директор Дніпропетровського металургійного заводу І. І. Ясюкович сприяв відкриттю у робітничому селищі училища і школи, де навчалось 1800 дітей робітників та службовців. Крім закладів освіти у селищі було збудовано лікарню, баню, притулок для дітей та храми різних християнських конфесій [8, с. 24].

Помітну роль у самоосвіті особистості відіграють бібліотеки. У воєнний період кількість бібліотек, що працювали, становила 17. Бібліотеки міста Катеринослава були засновані переважно у довоєнний період. Серед читалень можна виділити міські бібліотеки, бібліотеки національних меншин, зокрема євреїв, та приватні читальні, наприклад бібліотеку Терпигорової [11, с. 210].

Культуру важко уявити без засобів масової інформації, адже преса є виразником суспільних інтересів. У роки війни особливо підвищився інтерес народу до друкованого слова, бо кожен прагнув дізнатися про перебіг подій на фронті. Напередодні війни в Катеринославі існувало 14 періодичних видань [5, с. 225]. У 1915 р. їх кількість зростає до 15. Поряд із тотальним подорожчанням продуктів першої необхідності ціни на газети та журнали у воєнні роки залишаються на рівні 1913 р., навіть спостерігається здешевіння деяких видань. Так, ціна на газету «Південна зоря» в 1915 р. знизилася на 1 крб [11, с. 212]. Можемо констатувати, що війна майже не вплинула на розвиток періодичної преси в Катеринославському регіоні.

XX століття стало періодом урбанізації та облаштування міст губернії, зокрема Катеринослава. Цей процес значно вплинув на побут населення та його внесок у культурний розвиток.

У роки Першої світової війни тривала подальша розбудова міста. У 1914–1915 рр. було споруджено будинок професури Гірничого інституту, автори проекту – відомі архітектори брати Бернардацці. За їх проектом протягом 1914–1924 рр. було збудовано також головний корпус Гірничого інституту.

З ім'ям О. Л. Красносельського пов'язано ряд проектів, зокрема проект додаткових водозливів на дамбі між вулицями Столипінською

та Базарною, проект корпусу медичного факультету Варшавського університету (використаний для Дніпропетровського медичного інституту) тощо. Слід зауважити, що найбільш плідний період діяльності О. Красносельського припадає саме на період війни [10].

Активізація національно-визвольної боротьби, науково-технічний поступ, урбанізація – характерні історичні явища початку ХХ ст., що вплинули на побут населення Катеринославської губернії, його участь у культурному процесі. Нові риси побутової культури насамперед мали прояв у великих і середніх містах. Тут зводились багатоповерхові житлові будинки, споруди культурного призначення – театри, музеї, бібліотеки. На вулицях з'являється освітлення і трамвайне сполучення. У роки Першої світової війни швидкими темпами йде будова Катеринослава, розбудовується міська каналізація.

Велику культурно-освітню роботу вели товариства «Просвіти», які діяли по всій території України.

Бібліографічні посилання

1. *Вільшанська О. Л.* Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни / О. Л. Вільшанська // Укр. іст. журн. – 2004. – № 4. – С. 56–70.
2. *Верменич Я. В.* Мікроісторія як проблемне поле соціогуманітарних досліджень / Я. В. Верменич // Укр. іст. журн. – 2010. – № 4. – С. 156–169
3. *Всемирная энциклопедия: Философия* / главн. ред. А. А. Грицанов. – М.; Минск, 2001.
4. *Дорошенко Д. І.* Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 рр.) / Д. І. Дорошенко // http://gorod.dp.ua/history/article_ru.php?article=74
5. *Календарь Екатеринославской губернии.* – Екатеринослав, 1913.
6. *Коляструк О. А.* Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці / О. А. Коляструк // Укр. іст. журн. – 2007. – № 1. – С. 174.
7. *Прокопович С. Н.* Война и народное хозяйство / С. Н. Прокоповичь. – М., 1917.
8. *Реєнт О. П.* Загострення суперечностей в імперському суспільстві у роки Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 р.) / О. П. Реєнт, О. І. Сердюк // Пробл. історії України XIX – початку ХХ ст. – К., 2004. – № 7. – С. 5–47.
9. *Реєнт О. П.* Україна в період першої світової війни: історіографічний аналіз / О. П. Реєнт, Б. М. Янишин // Укр. іст. журн. – 2004. – № 4. – С. 3–37.
10. *Старостін В. С.* Зодчі, інженери, художники, що брали участь у формуванні Катеринослава / В. С. Старостін // http://gorod.dp.ua/history/article_ru.php?article=92
11. *Справочная книга. Весь Екатеринославь.* – Екатеринослав, 1915.
12. *Friedgut T.* *Uzovka and Revolution* / T. Friedgut. – New Jersey, 1994. – Т. 2.

Надійшла до редколегії 14.10.2011